

KATILIM FİNANS SİSTEMİNİN TÜRKİYE’DEKİ MEVCUT SORUNLARI VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Bilal BAĞIŞ*
Mehmet YILMAZ**

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, Türkiye’deki Katılım Bankalarının gelişimine etki eden sorunları tespit etmek ve bu sorunların finansal sisteme etkilerini bertaraf etmeye yönelik çözüm önerileri sunmaktır. Çalışmada yöntem olarak nitel araştırma yöntemlerinden yüz yüze görüşme tekniği kullanılmıştır. Çalışma için katılım bankaları yöneticileri, akademisyenler ve katılım bankacılığı müşterileriyle bire-bir görüşmeler yapılmıştır. İslami finans sisteminin büyük bir bölümünü elinde bulunduran katılım bankalarının durumunu değerlendirmek, gelişimini etkileyen sorunları tespit etmek ve bu sorunların çözümüne ilişkin öneriler sunabilmek adına Bingöl ve İstanbul İlindeki katılım bankaları yöneticileri, akademisyenler ve müşterilerle Eylül 2018 – Nisan 2019 tarihleri arasında yapılan yüz yüze görüşmeler sonucunda, katılım bankalarında sorun olarak görülen hususlar ortaya konmuştur. Bu görüşmeler ve literatür taraması sonucunda ortaya çıkan veriler ışığında; konvansiyonel bankacılık yapısına benzerlik, şube ve personel sayılarının yetersizliği, meşruiyet tartışmaları, ürün yetersizliği, insan kaynakları gibi bir takım temel sorunlar tespit edilmiştir. Bu sorunlara çözüm olarak da katılım bankalarının faaliyetlerini düzenleyen müstakil bir kanunun hazırlanması, İslami Finans Kurumları Muhasebe ve Denetim Teşkilatı (AAOIFI) standartları çerçevesinde özgün ve ortak muhasebe kayıtlarının oluşturulması, merkezi bir danışma ve fetva kurulunun oluşturulması, üniversitelerde İslami finans eğitimi veren daha kapsamlı bölümlerin açılması, akademi dünyasıyla katılım finans sisteminin uygulayıcılarını bir araya getiren ortak akıl çalışmalarının yapılması, finansal mühendislik faaliyetlerinin artırılması gibi öneriler ortaya çıkmıştır. İslami finansman ürünleri konusunda atılması gereken en önemli adım diğer piyasalarda olduğu gibi düzenleyici ve denetleyici rol oynayabilecek özel bir kurumun teşekkülünü sağlamaktır. Bu, hem yapılacak işlemlerin şeffaflığı ve geçerliliği anlamında bir kontrol mekanizması olacak hem de dini hassasiyetler gözetilerek İslami anlamda uygun olmayan durumlar bertaraf edilebilecektir.

Anahtar Kelimeler: Katılım bankacılığı, faizsiz bankacılık, İslami finans, yüz yüze görüşme tekniği

CURRENT PROBLEMS AND SOLUTION PROPOSALS FOR THE TURKISH PARTICIPATION BANKING SYSTEM

ABSTRACT

The aim of this study is to identify the problems affecting the development of participation banking in Turkey and to provide to the point solutions for the financial system in an effort to eliminate the negative effects related to these problems. Face-to-face interview technique, one of the qualitative research methods, is used in this study. Face-to-face meetings have been held with participation bank executives, academics and participation banking customers. The resulting issues considered as a major problem in the banks, as an outcome of the face-to-face interviews conducted between September 2018 - April 2019 with the participation bank executives, academics and customers in Bingöl and Istanbul Provinces, are pointed out here. The aim is to evaluate the situation of participation banks that hold a large portion of the Islamic financial system, to identify problems affecting their development and to provide suggestions towards solution of these problems. In the light of the data obtained as a result of these interviews and the literature review, similar structure with the conventional banking

* Dr., B&B Economic Policy Analysis Lab ve BU, bilalbagis@yahoo.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2314-8991>

** Avukat ve Yüksek Lisans, İnönü Üniversitesi, Malatya, av-mehmetyilmaz@hotmail.com ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7466-2056>

system, inadequate number of branches and personnel, legitimacy discussions, lack of product variety and human resources are just a few problems to be listed. As alternative solution frameworks, proposals such as preparation of a separate law regulating the activities of participation banks, creation of an original and common accounting records within the framework of the Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions (AAOIFI) standards, creation of a central advisory and fatwa board, opening of more comprehensive departments providing Islamic finance education in universities, bringing together the academia and the practitioners of the participation finance system, common mind studies and increasing financial engineering activities has emerged. The most important step to be taken in the context of the Islamic finance products is the establishment of a private institution that can play a regulatory and supervisory role just as in the other similar markets. This will both be a control mechanism in terms of the transparency and validity of the transactions to be performed, and in terms of religious sensitivities, inappropriate situations in the Islamic sense can also be eliminated.

Keywords: Participation banking, interest-free banking, İslamic finance, face-to-face interview technique

GİRİŞ

Piyasa ekonomisinin verimli işlemesi ve devamlılığı için sermaye çok kritik bir önemdedir. Sermaye olmadan, üretim sürdürülemez, yeni yatırım yapılamaz ve ekonominin büyümesi sağlanamaz. Finans sektörü, serbest piyasa ekonomilerindeki bu ihtiyacı karşılamak amacıyla çeşitli fon araçları sağlamaktadır. Toplanan fonlar sayesinde kurumlar yeni yatırımlara başlayabilir, var olan projelerini geliştirebilir ve tamamlayabilir. Girişimci ve yatırımcıyı buluşturan devlet kurumları ve bankaların çok çeşitli finansman araçları mevcuttur. Bunlardan katılım finans sistemi özellikle önemlidir. ABD’de 2008’de ortaya çıkan finans krizi sonrasında, mevcut finansal işlemlerin varlığa dayalı olmaması nedeniyle, dünyadaki konvansiyonel bankacılık sistemlerine alternatif olarak İslami finans gibi alternatif sistemlere yönelik talep gerek Türkiye’de gerekse dünya genelinde kayda değer bir artış yaşamıştır. Türkiye’de, tasarruflarını İslami usullere göre değerlendirmek isteyen kesime hizmet vermek ve bu şekilde atıl tutulan kaynakların ekonomiye kazandırılması, Körfez ülkelerinden ülkemize fon aktarılabilmesi ve iktisadi hayatında İslami prensipleri uygulamaya çalışan girişimcilere fırsat eşitliğinin temin edilmesi gibi ihtiyaçlardan dolayı katılım bankacılık sistemi devletin de desteklemesiyle geniş bir uygulama alanı bulmuştur.

Dünya genelinde ise bu süreç çok daha öncelere dayanmaktadır. İslami finans sistemlerinden olan faizsiz bankacılığın modern ilk örneği 1963 yılında Ahmed en-Neccar tarafından Mısır’ın Mith Gamr kasabasında kurulan banka kabul edilmektedir. Bu ilk denemeden sonra İslam hukuku çerçevesinde faaliyette bulunmanın mümkün olduğu görülmüş ve bu yöndeki çalışmalar hız kazanmıştır. Özellikle de Müslüman nüfusu yoğun ülkelerde İslami bankacılık araçları son çeyrek yüzyılda hızlı bir gelişim göstermiş ve günümüzde de büyük talep görmeye devam etmektedir.

Bu çalışmada, Türkiye’de uzun süredir var olan geçmişine rağmen yeni gelişim göstermeye başlayan İslami finans araçlarını kullanan katılım bankalarının sorunlarının irdelenmesi ve bu sorunların çözüm yollarının tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Çalışmada; katılım bankacılığının tarihsel gelişimi, Türkiye’deki ve dünyadaki ilk uygulamaları hakkında genel bilgiler verilerek, katılım bankacılığında kullanılan finansman yöntemleri, katılım bankalarının Türkiye’deki gelişimi ve Türkiye’deki katılım bankacılığında tespit edilen mevcut problemler ele alınmıştır. Son olarak katılım bankalarının sorunlarına getirilen çözüm önerilerinden bahsedilerek çalışma nihayete erdirilmiştir.

Faizsiz Bankacılığın Ortaya Çıkışı ve Tarihi Gelişimi

İslami Bankacılık, Faizsiz Bankacılık veya Türkiye’de bilenen adıyla katılım bankacılığının tarihsel gelişimi Milattan önce 2123- 2081 arasında Babil’de hüküm süren Sümerlerin ilk hükümdarlarından olan Hammurabi yasalarına kadar uzanmaktadır. Babil hükümdarı Hammurabi, faiz oranına sınır getiren, tefeciliği önlemek için devletin sürece dahil olmasını emreden; hem borçluya hem de alacaklıya haklar veren yasalar çıkarmıştır (Aktepe, 2010, s.45). Yine, M.Ö. 600-465 arasında Fırat

nehri kıyılarında yaşayan İsrail’den sürülmüş olan ‘Egibi’ ve ‘Murashu’ ailelerinin de genellikle faizsiz finansman sağladıkları bildirilmektedir. Ancak, Tevrat’taki yasağa rağmen, sonraki dönemlerde faizli işlemlerin Yahudiler tarafından yaygın olarak uygulandığı görülmektedir (Kelleroğlu, 2017, s. 159).

Modern anlamda banka benzeri kurumlar ortada yok iken dahi Müslümanlar, fütihat hareketi dolayısıyla geniş bir coğrafi bölgede ticaret yaparlardı (Atar, 2017, s. 1034). İlk Çağlardan beri varlığı bilinen bankerler, İslam dininin ilk zamanlarında geniş coğrafyaya dağılmış olan Müslüman tüccarların finansman ihtiyaçlarının karşılanması, finansal işlemlerinin hızlandırılması ve sigortalama işlemlerinin yerine getirilmesi konularında aktif bir şekilde hareket etmişlerdir. İslam tarihinin ilk dönemlerinden itibaren Müslümanlar, kaynakları üretken faaliyetlere yönlendirme ve tüketicilerin ihtiyaçlarını karşılayacak faizsiz finans sistemi kurmayı başarmışlardır (Chapra, 2014, s.162).

Daha yakın dönemde, Osmanlı döneminin ‘Para Vakıfları’ ise, günümüzdeki katılım bankacılığı kurallarına benzer bir işleyiş ve sürecin uygulandığı ilk kurumsal yapılar olarak karşımıza çıkmaktadır. 1456 yılında Fatih Sultan Mehmet tarafından 24.000 altın tutarı ile ilk para vakfı kurulmuştur. Yeniçeri ocaklarının et ihtiyacını gideren bu vakıf, kasaplara finansman sağlamıştır. XIX. Yüzyıla kadar varlıkları devam eden para vakıfları, geçen süre zarfında ekonomik hayat içindeki varlıklarını kaybederek ortadan kalkmıştır (Kelleroğlu, 2017, s. 159).

Diğer yandan, İslami finansın önemli kısıtlarından faiz, tüm dinlerde tamamen yasaklanmış olmasına rağmen, çeşitli dönemlerde faiz işlemleri süregelmiş ve günümüzde finansal sisteme egemen hale gelmiştir. İslam dini, getirdiği nizam ile hayatın her alanını kuşatan bir din olması hasebiyle İslam dininin asıl kaynağı olan Kur’an-ı Kerim’de faiz kesin bir şekilde yasaklanmıştır. İslam dininde faizin yasak olmasından dolayı, Müslümanlar finansman ihtiyaçlarını faizsiz bir şekilde gidermeye çalışmışlardır. Bunun için de, İslam öncesinde de uygulamalarına rastlanan mudaraba, müşaraka, icara vb. iş ortaklıkları kurmuşlardır. Daha özeldi, iş ortaklıkları genellikle mudaraba prensibine dayandırılmış. Örneğin, İslam peygamberi Hz. Muhammed’in eşi Hz. Hatice de çevresinde güvendiği kişilerle mudarabe usulüyle ticaret yapmıştır. Hz. Muhammed’in bizzat kendisi de eşi Hz. Hatice ile “mudarip” olarak faaliyette bulunmuştur (Gedikli, 2016, s.210). İslam dininin ikincil kaynağı olan Sünnete göre de faiz yasaktır ve ahirette cezalandırılır. Müslümanlar bu faiz yasağı nedeniyle finansman ihtiyaçlarını karşılamak için faizsiz yollar aramışlardır, Bağış vd. (2019).

Dünya üzerinde modern anlamda ilk İslami bankacılık faaliyeti literatürde 1963 yılında Ahmed en-Neccar tarafından Mısır’ın Mith Gamr kasabasında kurulan banka kabul edilmektedir (Bayındır, 2005, s.41). Başka bir literatüre göre ise ilk özel İslami banka 1975’te kurulan Dubai İslam Bankası kabul edilmektedir. Farklı bir literatüre göre de bu yaklaşımla kurulan ilk banka ise İslam Kalkınma Bankası’dır. Literatürde yapılan bir başka taramaya göre ise isminden bahsedilmeyen ve isminde İslam adını taşıyan ilk banka Osmanlı’da 1913 yılında on üç Adapazarlının bir araya gelerek kurduğu Adapazarı İslam Ticaret Bankasıdır (Atar, 2017, s. 1052).

İslami finansla ilgili ilk denemelerden sonra, sektörün gelişip yaygınlaşmasıyla beraber İslami finans standartlarını belirleyen ve sektörün gelişimine katkı sağlayan önemli kuruluşlardan biri olan İslami Finans Kurumları Muhasebe ve Denetim Teşkilatı (AAOIFI) kurulmuştur (Kaya, 2017, s. 24). Bu alanda ise, başlangıçta piyasada işlem gören sınırlı sayıdaki tasarruf bankacılığı faaliyetlerine ek olarak, e-ticaret uygulamaları, İslami sigortacılık faaliyetleri, İslami yatırım fonları, İslami hisse senetleri, kira sertifikaları ve yapılandırılmış ürünler kullanılmaktadır. İslam ülkelerinde Müslümanların gayretleri ile başlayan faaliyetlerden sonra, dünyada bu pastadan pay almak isteyen büyük bankalar da pencere sistemi denilen faaliyetleri ile İslami finansal ürünleri kullanmaya başlamışlardır. İslami bankacılığın bağımsız kurumlar olarak bulunduğu ve mevzuatın ayrıştırıldığı finansal sistemlerde ise ikili bankacılık sistemi bulunmaktadır. Türkiye’de ise, bağımsız kurumlar bulunmasına rağmen mevzuat henüz ayrıştırılmamıştır. Bankacılık faaliyet lisansları ayrıştırılarak finansal sistemimizde faizsiz pencere bankacılığına hala izin verilmemektedir.

Ancak, tüm bu olumlu gelişmelere rağmen, Dünya üzerinde bankacılık sektörü %100 İslam hukukuna uygun olan ülkeler olarak sadece İran ve Sudan gösterilmektedir. İslami bankacılık faaliyetlerinin olduğu ülkelerde de, sistemin kapsam ve büyüklüğü ülkeden ülkeye değişiklikler göstermektedir. Bir tarafta, finansal sistemin tamamen İslami bankacılık ürünlerinden oluştuğu İran ve Sudan yer alırken; diğer tarafta Birleşik Arap Emirlikleri, Endonezya, Malezya, Pakistan ve Türkiye’nin de aralarında bulunduğu ikili bankacılık sistemi olarak, faizli bankacılık ve katılım bankacılığı bir arada bulunmaktadır.*** Bu ülkelerin yanı sıra, son yıllarda katılım bankacılığı ürünlerinin, İngiltere, Almanya ABD ve İsviçre gibi ülkelerde de (örneğin Citibank, ANZ Bank, Barclays Capital, Lloyds TSB, HSBC, CreditSuisse bünyesinde) kullanıldığı görülmektedir.

İslami Finansman Yöntemleri

İslami finans, aslında sadece bir finansal faaliyet olmayıp aynı zamanda ticareti de kapsamaktadır. Bu çerçevede, İslami bankalar tarafından geliştirilmiş olan finansman yöntemleri; ortaklık aracılığıyla finans sağlama yöntemi olan müşaraka, müdaraba ve kiralama (icara) veya satış sözleşmesi aracılığıyla finansman sağlama yöntemi olan murabaha ve selem olmak üzere iki sınıfa ayrılabilir, Bağış (2019) ve Bağış vd. (2019). Bu çalışmada, İslami finans sektöründe kullanılan başlıca ürünler de kısaca ele alınacaktır. Bu ürünlerde ortak olan noktalardan biri de müşteri ve yatırımcının, finansmanın nerede kullanılacağı konusunda bilgi sahibi olmasını ve bazı ürünlerde finansman sözleşmesine konu olan ticari faaliyetin içinde bulunmasını gerektirmesidir.

Mudaraba

Mudaraba, bir tür emek-sermaye ortaklığıdır. Bu sertifikalar için kullanılan diğer bir isim de “Yatırım Mevduat Sertifikalarıdır” (Bayındır, 2015, s. 91). Taraflardan birinin sermaye diğerinin emek koyarak gerçekleştirdikleri bir ortaklık sözleşmesidir. Sermayedar, sermayeyi koyar ve işin yönetimine karışmaz. Sadece emek sahibi işin yönetimini üstlenir. Katılım bankalarındaki katılım hesapları da mudaraba yöntemiyle işlem yapmaktadır. Katılım Bankaları yatırım için ihtiyaç duyulan sermayenin tamamını karşılarken, finansmandan yararlanan müşteri de ortaklık sözleşmesi çerçevesinde yapılan işe emeğini koyar. Yapılan ortaklıktan kâr elde edilmesi durumunda, elde edilen kâr, ortaklık sözleşmesinde belirtilen oranlarda müşteri ve banka arasında paylaşılır. Yapılan ticari faaliyet sonucunda zarar olması durumunda zarar katılım bankasına aittir. Eğer müşterinin yapılan işte bir kusuru varsa müşteri kusuru oranında zararı yüklenir. İslam tarihi boyunca en çok kullanılan ortaklık türü olan mudarabanın deniz aşırı ticaretlerde uzun vadeli bir finansman yöntemi olduğu görülmektedir, Bağış (2019) ve Bağış vd. (2019).

Müşaraka

Müşaraka günümüz sermaye şirketlerinden komandit şirkete benzer bir sistemdir. Ortaklığın taraflarından her ikisinin de sermayeye ya da hem sermaye hem de emeğe katıldığı ortaklık sözleşmeleridir. Bu sistemde gerekli sermayenin bir kısmını katılım bankası karşılar. Sermayenin geri kalanını müşterinin kendisi sağlar. Taraflardan biri sadece sermaye temin ederken diğer ortak veya ortaklar sermayeyle beraber emeğiyle ortaklığa katkı sağlamaktadır. Yapılan ortaklık sonucunda elde edilen kâr, ortaklık sözleşmesinde belirtilen oranlarda paylaşılır. Bu oran ortaklığa sağlanan sermaye paylarından farklı olabilmektedir. Müşteri, yapılan faaliyete sermaye artı emeğini kattığı için kârdan daha yüksek oranda pay alabilir (Tekbaş, 2013, s.6). Yapılan işte bir zarar meydana gelmesi durumunda ise ortaklar başlangıçta belirlenen oranda zarardan etkilenirler.

Müşarakanın, sonradan ortaya çıkan yeni bir türü “Azalan Müşaraka” yönteminde proje gelir elde etmeye başladıktan sonra; eğer müşteri projenin tamamına sahip olmak isterse, bankanın projedeki payını, periyodik olarak yapılan ek ödemeler sonucunda satın alır (Özsoy, 2011, s. 48). Azalan müşaraka yöntemi, çoğunlukla küçük ve orta ölçekli işletmelerin finansman taleplerini karşılamada kullanılırken; bazı Arap ülkelerinde büyük ölçekli projelerin finansman taleplerini karşılamada da kullanılmaktadır.

*** Nitekim, İran ve Sudan gibi ülkelerde faizli bankacılık faaliyeti yasaklanmıştır.

Murabaha

Katılım bankaları tarafından en çok kullanılan yöntemdir. En çok tercih edilmesinin sebebi pratik olması ve uygulanan ülkelerdeki konvansiyonel bankaların (menkul-gayrimenkul kredileri) finansman yöntemine çok benzemesidir. İslam hukukunda murabaha fiyatı, maliyet ve kâr marjını toplayarak hesaplayan bir spot satış sözleşmesidir (Tekbaş, 2013, s.5). Uygulamada, katılım bankaları, müşterisinin ihtiyacı olduğu malı satın alıp önceden belirlenen oranlarla vade farkını ekleyerek müşterisine satması gerekirken mevzuat gereği müşterisine vekalet vererek müşterisinin talep ettiği malı almasını sağlamaktadır. Murabaha yönteminde, müşteri, malın fiyatı, bankaya ödeyeceği kâr payı ve taksit sayısı konusunda sözleşme yapmadan önce bilgi sahibidir (Yanpar, 2014, s.159). Pratik ve getiri oranı yüksek olmasının yanında sağlanan finansman, bir mala bağlı olarak verildiği için finansmanın risk oranı çok düşüktür. Katılım bankalarının yaptıkları işlemlerinin büyük bir çoğunluğunu oluşturması nedeniyle literatüre murabaha sendromu olarak geçmiştir.

Murabaha, esnaf ve küçük işletmelere kısa ve orta vadeli finansman sağlama hususunda esnek bir yapıya sahip olması nedeniyle en sık kullanılan finansman yöntemidir. Ahmet en-Naccar'ın hassasiyetle belirttiği gibi fonların mudaraba veya müşaraka yerine murabaha yönteminin ön plana çıkarılması İslami bankacılığı zamanla faizli bankacılığa yaklaştıracaktır (Abdullayev, 2015, s.190).

Kiralama (icara, leasing)

Katılım bankası ile yatırımcı arasında belli bir süre için imzalanan bir sözleşme ile yatırımcının herhangi bir malın mülkiyetini satın almadan, kullanım hakkını belli bir süre için elde etme ve sözleşmede belirlenen süresinin sonunda da düşük bir bedelle malın mülkiyetinin yatırımcıya/kiracıya geçmesini sağlayan bir finansman yöntemidir. Murabahadan sonra kiralama katılım bankalarının en çok kullandığı finansman sağlama yöntemidir. İcara yöntemi klasik bankalarla benzer şekilde uygulanmaktadır.

Konvansiyonel bankalar kiralama işlemleri için ayrıca kiralama şirketi kurmak zorundadırlar. Katılım bankaları ise kiralama şirketi olmadan doğrudan faaliyette bulunabilirler. Katılım bankaları kiralama yöntemiyle gayrimenkul veyahut kullanım ömrü uzun olan araç-gereçlerin (uçak, iş makinaları, gemi vb.) finansmanı için kaynak sağlamaktadır. Aslında iki tür kiralama yöntemi uygulanmaktadır. Daimî kiralama ve mülkiyetin devri ile sona eren kiralama şeklindedir. Daimî kiralamada malın mülkiyeti sürekli olarak kiralama şirketinde kalır, malın yönetimi ise kiracıda kalır. Mülkiyetin devri ile biten kiralamada ise kira bedeli adı altında belirlenen taksitler ödendikten sonra malın mülkiyeti kiracıya geçer. En çok kullanılan türü mülkiyetin devri ile biten finansal kiralama şeklindedir.

İstisna

İstisna, henüz üretilmemiş belirli bir malın satılarak belli bir zamanda üretilerek teslimi karşılığında ücretin peşin, taksitli ve avans şeklinde ödenebildiği bir finansman yöntemidir. Bu yöntem üretimle ilgili bir sözleşme olmakla beraber günümüzde inşaat ve gemi inşası gibi projelerde ön plana çıkmaktadır. Katılım bankalarında bu yöntem paralel istisna şeklinde uygulanmaktadır. Bu yöntemde müşteri bankaya giderek bir istisna sözleşmesi yapmaktadır. Müşteri inşaat projesi için bankaya, banka da inşaat firmasına başvurmaktadır. İnşaat tamamlandığında önce bankaya teslim edilmekte banka da müşteriye teslim etmektedir. Uygulamada ise doğrudan müşteriye teslim edilmektedir (Yanpar, 2014, s.164).

Selem

Selem nakit ihtiyacı duyan bir şahsın veya şirketin henüz üretmediği belirli bir malın veya hizmetin kendisinin ileri bir vadede teslim edilmek üzere bedelinin tamamının peşin olarak alınıp, malın satılmasıdır (Bağış, 2019; TKBB, 2019). Katılım Bankaları gelecekte üretilecek olan malın bedelini ödeyerek peşin satın alır. Vadesi geldikten sonra bu malı satabilir. İslam hukukuna göre, para ve türevlerinin bu yöntemle satışı kesinlikle yasaktır. Para ve benzeri kaynaklardan elde edilen gelir faiz olarak değerlendirilmektedir. Selem sözleşmelerinde bugün spekülasyon amaçlı yapılan *forward*, *future* ve benzeri opsiyon işlemlerinde hem mal vadeli hem de bedelin vadeli olması caiz değildir (Aktepe, 2012, s.50).

Teverruk

Teverruk, müşterinin, finansman ihtiyacının karşılanması amacıyla taksitli almış olduğu bir malı, satıcısından başka birine peşin olarak satmasını ifade etmektedir. Teverrukla ilgili alimler arasında görüş birliği yoktur. Hanbeli mezhebine göre yapılmasında sakınca yoktur. Ancak kişi, satın aldığı malı bizzat aldığı kişiye geri satarsa caiz olmaz. Katılım bankaları Teverruk işlemlerini genellikle Londra borsasından kıymetli madenleri peşin satın alarak müşterisine vadeli satmakta ve daha sonra bu madenleri peşin satarak bedelini müşterisine vermektedir (Türkan, 2019, s.66). Bu işlemlerde İslam hukukuna uygunluğu noktasında yaşanan sorun malın mevcut olup olmadığı ve aynı kişiye geri satılmasından kaynaklanmaktadır.

Sukuk

Sukuk, İslami finans mühendislerince batıdaki varlığa dayalı menkul kıymetleştirmeden esinlenerek oluşturulan çağdaş bir finansal ürünün adıdır. Özellikle son yıllarda önemi ve halk tarafından benimsenme oranı giderek artan bir finansal araçtır. Uygulamada, fon sağlayıcı konumunda olan katılım bankaları fon temini için sukuk ihraç eder. Fonlar, katılım bankalarının kapsamındaki varlıkların satın alınması için kullanılır ve bu varlıklardan elde edilen gelir sonucunda oluşan kâr, yatırımcılara dağıtılır. Fon sağlayıcısı olan banka vade sonunda kapsamdaki varlıkları geri satın alır (Bafra, 2016, s.63).

Sukukta temel kural, senetlerin tahvil ve bonodan farklı olarak fiziki varlıklara dayalı olmasıdır. Sukuk literatürde tahvil, bono veya hisse senedine benzetilse de aslında bunlardan tamamen farklı olup, kendine özgü (*sui generis*) bir yapısı vardır. Sukuk sisteminde ana firma kira sertifikası işlemine konu malları varlık kiralama şirketine devreder. Daha sonra varlık kiralama şirketi devraldığı sabit kıymeti menkul kıymete dönüştürerek yatırımcılara satar (Yüksel, 2016, s.183). AAOIFI’nın tanımına göre 14 farklı sukuk bulunmaktadır (Yanpar, 2014, s.212). Sukuk çeşitlerinden bazıları, istisna sukuk, mudaraba sukuk, murabaha sukuk, müşaraka sukuk ve selem sukuktur. Bunlardan en çok kullanılan sukuk çeşitlerinin başında kiralamaya dayalı sukuk gelmekte olup, Sermaye Piyasası düzenlemeleriyle kira sertifikası olarak ifade edilmektedir.

Buna mukabil yukarıda bahsedilen güvenli ve riski en az finansal ürünlerden biri olan sukuk hem piyasaya yeni bir soluk getirerek piyasanın canlanmasını sağlamış hem de Müslümanların inançları temelinde yatırım yapabileceği bir ürün olarak karşımıza çıkmıştır. Sukuk, her türlü varlık veya yararlanma hakkının finansmanını sağlamak amacıyla varlık kiralama şirketi tarafından ihraç edilen ve sahiplerine bu varlıklardan yararlanma hakkından sağlanan gelirlerden payları oranında hak sahibi olmalarını sağlayan bir sermaye piyasası aracıdır. Sukukta yer alan hak sadece nakit akışı değil aynı zaman mülkiyet hakkıdır (Erkuş, 2015, s.5). Sukuk aslında ticari faaliyete dayalıdır ve bundan dolayı düşük olan risk derecesini şeffaf bir şekilde ortaya koyması bu ürünü cazip hale getirmiştir.

Tekafül

İslami sigorta olarak bilinen bu sistem İslam alimlerince yardımlaşma veya karşılıklı sigorta olarak tanımlanmaktadır. Tekafül sigortacılığında birden fazla kişinin birleşerek; içlerinden birinin karşılaşacağı felaketin zararını tazmin etmek için yaptıkları yardımlaşmadır (Yazıcı, 2017, s.180). İslami sigortacılığın vekalet, mudaraba, hibrit ve kooperatif şeklinde olan türleri vardır. Tekafül sigortacılık ile klasik sigortacılık prosedür olarak birbirine benzemektedir. Her iki sistemde de sigorta yaptırmayı düşünen kişiler sigorta şirketine başvurmakta ve gerekli primler ödenmektedir. Ödenen bu primler, fon havuzunda birikmekte ve zarara uğrayanların zararı buradan karşılanmaktadır (Türkan, 2019, s.77).

Türkiye’de Katılım Finansın Gelişimi

Türkiye’de faiz hassasiyeti nedeniyle finansal sisteme dahil olmayan kesimin atıl tutulan kaynaklarının ekonomiye dahil edilmesi, Körfez ülkelerinden ülkemize finansman aktarılabilmesi ve iktisadi hayatında İslami prensipleri uygulamaya çalışan müteşebbislere fırsat eşitliğinin temin edilmesi gibi temel ihtiyaçlardan dolayı katılım bankacılık sistemi 1983 yılında çıkarılan 16.12.1983 tarih ve 83/7506 sayılı Bakanlar Kurulu Kararnamesi ile Özel Finans Kurumları’nın kurulmasına imkan

sağlamasıyla başlatılabilmektedir. Bu bankalar, üretim araçlarını olduğu kadar sermayeyi de ekonomiye kazandıran ve sınai borcu teminat altına alacak bir sistemi geliştirmektedir (Tabakoğlu, 2016, s. 431).

Tablo 1. Katılım bankaları ve bankacılık sektörünün finansal büyüklükleri (milyon TL)*

FİNANSAL BAŞLIKLAR	BANKACILIK SEKTÖRÜ			KATILIM BANKALARI		
	Ağustos 2019	Aralık 2018	2019/2018 (Değişimi%)	Ağustos 2019	Aralık 2019	2019/2018 (Değişimi%)
Toplanan Fonlar	2.370.615	2.051.166	15,6 %	183.764	137.220	33,9 %
Kullandırılan Fonlar	2.631.381	2.465.582	6,7 %	138.486	124.562	11,2 %
Takipteki Alacak (Brüt)	123.798	96.611	28,1 %	6.818	5.050	35,0 %
Toplam Aktif	4.270.409	3.867.135	10,4 %	252.229	206.806	22,0 %
Öz Varlık	456.282	421.185	8,3 %	20.291	16.780	20,9 %
Net Kâr	32.838	38.046	-13,7 %	1.785	1.847	-3,4 %
Personel Sayısı	205.415	207.716	-1,1%	15.910	15.654	1,6%
Şube Sayısı	11.440	11.565	-1,1 %	1.145	1.122	2,0 %

Kaynak: TKBB (2019). Erişim Tarihi: 30.10.2019

İlk özel finans kurumlarından; 1984 yılında Faisal Finans Kurumu ve Albaraka Türk kuruluşlarını tamamlayarak 1985 yılında faaliyete başlamışlardır. 1988 yılında Kuveyt Türk Evkaf Özel Finans Kurumu, 1991 yılında Anadolu Finans Kurumu, 1995 yılında İhlas Finans Kurumu ve 1996 yılında da Asya Finans Kurumu, kurularak faaliyete başlamıştır. 5411 sayılı Bankacılık Kanunu'nun****01.11.2005 tarihinde yürürlüğe girmesiyle isimleri “Katılım Bankası” olarak değiştirilmiş ve Türk Bankacılık sisteminin bir parçası olarak kabul edilmişlerdir.

2008 küresel finans krizinden sonra, özellikle de 2009'dan itibaren dünyada olduğu gibi Türkiye'de de faizsiz bankacılığa olan talep ve ihtiyaç artmaya başlamıştır. 2019 yılına gelindiğinde Türkiye'de Albaraka Türk (1984), Kuveyt Türk (1989), Türkiye Finans (2005), Ziraat Katılım (2015), Vakıf Katılım (2016) ve Emlak Katılım Bankası (2019) olmak üzere altı adet katılım bankası mevcuttur. Ayrıca Halk Katılım Bankası da Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu'ndan (BDDK) faaliyet izni almış olup, hala kuruluş aşamasındadır.

2019 Ağustos ayı verilerine göre Türkiye'de faaliyet gösteren altı katılım bankasının toplam yurt içi ve yurt dışı şube sayısı 1.145'tür. Türkiye'deki tüm bankacılık sektörü şube ağının içinde katılım bankalarının şube sayısı yaklaşık olarak %8,9'a tekabül etmektedir. 2019 Ağustos ayı itibarıyla katılım bankalarında çalışan personel sayısı 15.910 kişi olarak kaydedilmiştir. Bu sayı da tüm bankacılık sektöründeki personel sayısı olan 205.415 kişi ile kıyas edildiği zaman, katılım bankalarında çalışan sayısı çok düşük kalmaktadır.

Tablo 2. Katılım bankalarının aktif gelişimi ve sektör içindeki payı (milyon TL, 2014-2019)

	Toplam Aktifler	Değişim %	Sektörel Pay %
2014	104.073	8,4	5,2
2015	120.252	15,27	5,1
2016	132.874	10,5	4,9
2017	160.136	20,5	4,9
2018	206.806	29,1	5,3
2019/Nisan*	240.492	14,2	5,3

*2019 Nisan ayına kadar karşılaştırma yapılmıştır.

**** Resmi Gazete: 01.11.2005 tarihli, 25983 sayılı

Kaynak: TKBB (2019).

Tablo 2’de gösterildiği gibi, Türkiye’de faaliyet gösteren katılım bankaları toplam aktif büyüklüğü 2018’de bir önceki yıla göre %29,1 artışla 206,8 milyar TL’ye ulaşmıştır. Emlak katılım Bankasının da açılmasıyla 2019 Nisan ayı itibarıyla 4 ay gibi kısıda sürede katılım Bankalarının toplam aktif büyüklüğü %14,2 artışla 240,4 milyar TL’ye ulaşmıştır. Tablolarda verilen istatistiki bilgilerde görüleceği üzere katılım bankaları hızlı bir büyüme göstermesine rağmen hala bankacılık sektörü içinden aldıkları pay %5,3 seviyelerinde kalmaktadır. Türkiye’nin nüfusunun %99’u Müslüman olmakla beraber katılım bankalarını tercih edenlerin sayısının az olması katılım bankacılığı ile ilgili bazı temel sorunların olduğunu göstermektedir.

YÖNTEM

Türkiye’de faaliyet gösteren katılım bankalarının sorunları ve ihtiyaçlarını tespit etmek için gerçekleştirilen bu ankete dayalı araştırmada, sosyolojik metodolojiye sadık kalınarak tesadüfi örneklem yoluyla İslami finans alanında çalışmaları olan akademisyenler, katılım bankalarında görev alan yönetici statüsündeki uygulayıcılar ve katılım bankaları müşterileriyle derinlemesine mülakatlar planlandı.* 2018 Eylül ayının ilk haftasında başlanan saha çalışması, 2019 Nisan ayı sonu itibarıyla tamamlandı. Saha çalışması, İstanbul ve Bingöl şehirleri örneği üzerinden yapıldı. İstanbul İlinde 4 akademisyen, 6 banka yöneticisi, 9 müşteri, Bingöl İlinde de 5 akademisyen 2 banka yöneticisi ve 9 müşteri ile toplamda 35 farklı örnek kişiye ulaşılarak derinlemesine görüşmeler yapıldı. 35 örneklem az gibi görünse de, nitel bir araştırma için yeterlidir. Görüşmelerde açık uçlu sorular sorularak görüşmenin seyrine göre ek sorular da eklenerek İslami finans hakkında derinlemesine bilgiye ulaşılmaya çalışılmıştır. Ülkemizde son yıllarda yaşanan gelişmeler nedeniyle görüşmeciler görüşme esnasında ses kaydının alınmasından çekinmişler ve görüşmeler manuel not alınarak kaydedilmiştir. Görüşmelerde sorulan temel sorular şunlardır:

Akademisyenlere sorulan temel sorular:

- Katılım bankalarının gelişimi hakkında bize bilgi verebilir misiniz?
- Sistemin geliştirilip yaygınlaştırılması için neler yapılabilir?
- Katılım finans alanında hukuki veya İslami açıdan gördüğünüz sorunlar nelerdir?
- Bu sorunlara yönelik önerileriniz nedir?

Katılım bankaları yöneticilerine sorulan temel sorular:

- Katılım finans sisteminin uygulamalarında ne tür zorluklarla karşılaşıyorsunuz?
- Uygulamada yaşanan problemleri aşmak için neler yapılabilir?
- Yabancı yatırımcıların ilgisini çekmek için neler yapılabilir?
- Yeni yasal düzenlemeler veya bir takım düzenleyici denetleyici kuruma ihtiyaç var mı?

Müşterilere sorulan temel sorular:

- Katılım bankalarını tercih sebebiniz nedir?
- Bu bankalar diğer bankalardan farklı olarak size ne sunmaktadır?
- Katılım bankalarının yaptığı tüm işlemler sizce faizsiz mi?
- Katılım bankalarının hizmet kalitesi, meşruiyeti, vb. konularda ne düşünüyorsunuz?
- Bu konularda önerileriniz nedir?

Tüm görüşmelerden alınan notlar analiz edilerek değerlendirme yapılmıştır. Nitel bir araştırma olduğundan sınırlı sayıda kişiyle görüşme yapılmıştır. Bu da çalışmanın kısıtı sayılabilir. Ancak bu çalışmada temel hedef olarak, belli bir evrene ilişkin genelleme yapmak değil, bu konuyu ayrıntılarıyla

* “Katılım Finans Sisteminin Türkiye’deki Mevcut Sorunları ve Çözüm Önerileri” isimli anket çalışması, ilgili üniversitenin Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu’nun 09/03/2020-E.5410 tarih ve “92342550/044/” sayılı uygunluk izni ile yapılmıştır.

inceleyerek; Türkiye’deki İslami finans sisteminin büyük bir bölümünü^{*****} elinde bulunduran katılım bankalarının durumunu değerlendirmek, gelişimini engelleyen sorunları tespit etmek ve bu sorunların çözümüne katkı sağlayacak önerileri ortaya koymak amaçlanmaktadır.

Her üç gruba sorulan sorular sonucu elde edilen veriler; yasal düzenlemeler konusunda eksiklikler, konvansiyonel bankalara aşırı benzerlik, yeterli sayıda destekleyici kurumun bulunmaması, ürün ve sermaye yetersizliği, bilgi eksikliği, şube ve personel sayılarının yetersizliği, İslami bankalar arası piyasa ve muhasebe standartlarında herhangi bir birlik olmayışı gibi ortak sorunlara işaret etmektedir. Bu sorunlara çözüm olarak da katılım bankalarının faaliyetlerini düzenleyen müstakil bir kanunun hazırlanması, İslami Finans Kurumları Muhasebe ve Denetim Teşkilatı (AAOIFI) standartları çerçevesinde özgün ve ortak muhasebe kayıtlarının oluşturulması, merkezi bir danışma ve fetva kurulunun oluşturulması, üniversitelerde İslami finans eğitimi veren daha kapsamlı bölümlerin açılması, akademi dünyasıyla katılım finans sisteminin uygulayıcılarını bir araya getiren ortak akıl çalışmalarının yapılması, finansal mühendislik faaliyetlerinin artırılması önerileri öne çıkmaktadır.

Türkiye’de Katılım Bankacılığının Sorunları

Yasal Düzenlemeler

Hükümetlerin, İslami finans sektörüne bakış açıları, İslami finansın gelişmesini etkileyen temel etkenlerden bir tanesidir. Türkiye’de, hükümetler uzun yıllar İslami finans adlı farklı bir sektörün olamayacağı kanaatini taşımışlardır. Bu nedenle İslami finansa yönelik ayrı bir mevzuat hazırlanmamış, var olan mevzuatın içine maddeler eklenerek düzenlemelere gidilmiştir. 1999 yılına kadar Özel Finans Kurumları’na (ÖFK) ilişkin kanun düzeyinde bir düzenleme olmadı. 2005 yılından sonra da katılım bankacılığı adı altında konvansiyonel bankalarla aynı kanuna tabi olmuşlardır. Bu durum, sistemin İslam hukukuna uygunluğu konusunda iç ve dış yatırımcıların temkinli yaklaşmasına sebep olmuştur. Örneğin 07.06.2013 tarih ve 28670 sayılı Kira Sertifikalarına ilişkin Tebliğ’de de AAOIFI tanımında geçen 14 sukuk çeşidinden sadece icara sukukun tanımı yapılmış olup, icara sukukun ihracına izin verilmektedir. Bu durum, Türkiye’nin Uluslararası piyasada sukuk ihraçlarının faaliyet alanlarının sınırlarını da kısıtlamaktadır.

Yine 18 Ekim 2018 tarihinde yayımlanan yönetmeliğin^{*****} 6/4. maddesine göre yatırım vekaleti sözleşmesine dayalı katılma hesaplarında; müşteri, hesaba yatırdığı miktar ve vaat edilen tahmini kâr miktarını talep etme hakkı, bankanın da bunu ödeme yükümlülüğü bulunmaktadır. Böylece bu hesaplar anapara artı getiri (vaat edilen kâr) sözleşme olarak kurulmaktadır. Katılım bankaları son yıllarda bu tür vekalet dayalı fon işletim sisteminde vaat ettikleri anapara ve tahmini kârı ödeyebilmek için genellikle uluslararası piyasalarda hayali metal alım satımı yapmaktadırlar. Bunu izah edebilmek için İslami finans yöntemlerinden Tevruk işlemine başvurumaktadırlar. Bu yöntemde Londra Metal Borsası veya acentelik yapanlara belli komisyon ödeyerek müşteri adına hayali metal alınmakta; bu metal de, vadeli olarak bankaya satılmakta, banka da yatırımcısına anapara ve getiri garantili borçlanmakta ve daha sonra metal tekrar borsada satılarak nakde çevrilmektedir. Böylece İngiltere’deki acentelere belli oranda komisyon ödenerek alım satım görüntüsü altında hileli faizcilik yapılmaktadır (İktisad, 2019).

Konvansiyonel Bankalara Benzerlik

Katılım bankalarının, kanunda, konvansiyonel bankalara benzer şekilde tanımlanması müşteriler açısından katılım bankaları sisteminin konvansiyonel bankalarla benzer olduğu algısı oluşturmaktadır. Katılım bankalarının standart banka kartı, ATM, POS hizmetleri ve ödeme sistemleri genel olarak konvansiyonel bankalarla aynıdır. Kredi kartları hizmetleri de benzer olmakla beraber İslam hukuku gereği farklıdır. Konvansiyonel bankalar kredi kartlarına nakit avans sunabilirken, katılım bankaları da belirli müşterilerine sınırlı limit dahilinde faizsiz nakit avans hizmeti vermektedirler.

***** İslami Finansın diğer alanları: İslami Hisse Senetleri, Kiralama Sertifikaları, İslami Sigortacılık v.b.

***** Resmi Gazete: 18 Ekim 2018 tarih ve 30569 sayı

Katılım bankalarında yapılan faaliyetlerin, dışarıdan bakıldığında konvansiyonel bankalara benzediği; fon kullanmada, katılım bankalarındaki finansal işleyişin de konvansiyonel bankalara benzediği, fonun katılım bankalarında değerlendirilme sürecinde ise işleyişin detaylarının toplum tarafından pek bilinmediği görülmektedir. Örneğin müşteriler ile yapılan görüşmelerde; katılım bankalarının diğer bankalarla aynı olduğu, hatta katılım bankalarından birinin internet bankacılığı kullanılarak seyahat kredisi talebinde bulunduğu ve katılım bankasının da hemen hesaba krediyi tanımladığı bilgisi iletilmiştir. Bu nedenle, katılım bankalarının konvansiyonel bankalardaki gibi kredi dahi tahsis ettikleri dile getirilmiştir. Buna rağmen, katılım bankacılık sisteminin kullanmasının sebebi olarak ise faizsiz olması ve dinen sorumluluktan kurtulmak için yapıldığı açıklaması getirilmiştir.

Yeterli Sayıda Destekleyici Kurumun Bulunmaması

Katılım Bankalarının Türkiye’deki gelişimini etkileyen etkenlerden birisi de yapılan işlemlerin İslami açıdan meşruiyeti tartışmalarıdır. Temelini İslam dininin esaslarına dayandıran İslami finansa uygun işlem yapan katılım bankalarının uygulamadaki faaliyetleri konusunda tartışmalar bulunmaktadır. Faiz hassasiyeti bulunan ve finansman ihtiyaçlarını İslam hukukuna uygun karşılamak isteyen müşterilerin, katılım bankaları ile ilgili yapılan tartışmalardan negatif etkilendiği görülmektedir. Merkezi bir fetva veya danışma kurulunun olmaması nedeniyle aynı finansal ürün veya işlemler hakkında farklı kişiler tarafından farklı fetvalar verildiği gösterilmektedir.

Öte yandan, Türkiye’de henüz İslami usullere göre işlem yapan bir kredi değerlendirme kuruluşu da bulunmamaktadır. Üstelik ticaret odaları da gerekli disiplinin uygulanması ile ilgilenmiyor gözükülmektedirler. Tüm kamu ve özel kredi araçları üretenlerin finansal sağlıklarını, güven riski ve kredi vermeye uygunluklarının değerlendirilmesi; bu ürünlerin İslam hukukuna uygunluk açısından da incelenmesi hususunda eksiklikler olduğu görülmüştür.

Bunun yanı sıra, uluslararası finans sistemde meydana gelen krizler ve bankacılık sisteminin giderek daha karmaşık hale gelmesi de tüm finansal sistemde dış denetimin ne kadar önemli olduğunu ortaya koydu. Katılım finans sistemini İslam hukuku ve finansal açıdan değerlendirebilecek bir dış denetim kuruluşu ise bulunmamaktadır.

Ürün ve Sermaye Yetersizliği

Katılım Bankacılığının gelişmesini engelleyen diğer bir sorun da ürün çeşitliliğinin yetersiz olmasıdır. İslami ortaklık modelleri esas alınarak, konvansiyonel bankacılıktan devşirilerek kurgulanan katılım bankacılığının finansman sağlama yöntemlerindeki işleyişler; konvansiyonel bankacılık yapısına benzerdir ve her ikisi de aynı ekonomik sistem içerisinde faaliyette bulunmaktadır, Bağış (2019). Aynı piyasalarda işlem yapmalarından dolayı müşteriler tarafından kolayca karşılaştırılmakta; şekil olarak konvansiyonel bankaların kullandıkları konut, işyeri kredilerine benzer şekilde işleyen murabaha modelinin de %95’lerde kullanıldığı görülmektedir (Akten Çürük, 2013, s. 80). Murabaha modelinin bu kadar çok kullanılması literatürde murabaha sendromu olarak da ifade edilmektedir. Murabaha modeline göre katılım bankaları finansmana konu ürünü satın aldıktan sonra vadeli olarak finansmanı talep edene satarlar. Böylece ödeme satıcıya yapılır. Bu muamele 5411 Sayılı Bankacılık Kanunu’nu gereği bankaların gayri menkul ve emtia üzerine ticari faaliyet yapmaları yasak olmasından dolayı vekaleten gerçekleştirilmektedir. Müstakil düzenlemelerin olmaması ve seküler finansal yapı bu yönüyle sorunludur.

İslami finans konusunda uzman olarak değerlendirilen bir akademisyen ile yapılan görüşmede de; katılım bankacılığının ortaya çıkış felsefesinin ortaklık üzerine kurulduğu, ancak ortaklıkla ilgili prosedürlerin çok fazla olması ve finansal risklerin yüksek olmasından dolayı uygulaması daha basit ve finansman riski daha düşük olan murabaha modelinin sonradan daha yaygın uygulanmaya başlandığı ifade edilmiştir.

Katılım bankalarının gelişimini engelleyen diğer bir husus da yeterli sermayenin olmayışıdır. Konvansiyonel bankalar sermaye sorunu ile karşılaştıklarında Merkez Bankasından veya diğer ulusal veya uluslararası kurum ve kuruluşlardan faizli kredi alarak bu sorunu çözebilmektedirler. Ancak

faizsizlik esasına göre işlem yapan katılım bankaları faizli işlemleri kullanamadığından bu sorunu rahatça aşmamaktadırlar.

Bilgi Eksikliği

Katılım bankaları hakkında toplumda bir bilgi eksikliğinin olduğu ve katılım bankalarına ilişkin bilgi eksikliğinin sadece halka ulaşmakla sınırlı olmadığı, aynı zamanda işin meşruiyeti konusunda fetva verecek olan ilahiyat camiasına da katılım bankacılığı sisteminin net olarak açıklanamadığı görülmektedir. İlahiyat camiasının sistemin işleyişi ve ürünleri hakkında bilgi sahibi olmadığı, bu nedenle katılım sisteminin uygulamaları hakkında zaman zaman olumsuz fetvalar verdikleri anlaşılmaktadır.

Şube ve Personel Sayılarının Yetersizliği

Katılım bankaları, insan kaynakları alanında da sorun yaşamaktadır. Türkiye’de İslami finans alanında üniversitelerde lisans ve lisansüstü programları yeterli sayıda bulunmamaktadır. Bu nedenle İslami finans sistemini hem şer’i hem de finansal açıdan değerlendirebilecek yeterli sayıda akademisyen bulunmamaktadır. İslam’daki ticari hayatın günümüzdeki yapısı hakkında ilahiyat camiasından ve bankaların işleyişi konusunda da bankacılık sektöründen İslami finans alanında öğrenim görmüş daha fazla insan kaynağına ihtiyaç duyulmaktadır.

İslami Bankalar Arası Piyasa ve Muhasebe Standartlarında Birlik Olmaması

Katılım bankalarının bir diğer temel sorunu da ortak ve İslam’a özgü bir muhasebe kayıtlarının olmayışıdır. Örneğin bir katılım bankasının borç ödenmediği zaman tahsil ettiği gecikme cezasını kaydettiği kalem ile bir başka bankanın kaydettiği kalem farklı olabilmektedir.

TARTIŞMA

Türkiye ve dünya ekonomisi için gittikçe daha fazla önem kazanacağı öngörülen katılım bankalarının ve daha genel anlamda da İslami finansın gelişim serüveni ve mevcut durumu özel önem taşımaktadır. Türkiye’de 2019 yılı itibarıyla faaliyet gösteren altı katılım bankası bulunmakla birlikte, Halk katılım bankası da faaliyet izni almış olup kuruluş aşamasındadır. Halk katılım bankasının da kurulmasıyla dördü kamu diğer üçü ise özel sermaye girişimleri şeklinde olacaktır. Devlet desteğiyle kurulan banka sayısının fazla olması mevcut iktidarın konuya önem verdiğini göstermektedir. Türkiye’deki katılım finansın gelişimi, elbette birtakım faktörlere bağlıdır. İstanbul ve Bingöl illerinde akademisyenler, katılım bankaları yöneticileri ve müşterilerle yapılan görüşmeler sonucunda yapılan değerlendirmelerle elde edilen temel sorunlar yedi başlıkta toplanmıştır. Bu sorunlara çözüm olarak sunulan öneriler de aşağıda sayılmıştır.

Türkiye’de, her şeyden önce, İslami finansa her alanda canlılık sağlayacak bir kanun değişikliği gerekmektedir. Bu kanunla, İslami finansın kendine özgü işlem ve hizmetlerinin İslami esaslara uygun olarak düzenlenmesi ve bu alanda denetim yapacak kurum ve kuruluşlara ilişkin usullerin belirlenmesi gerekmektedir.

İslami finans alanında aynı konu hakkında farklı kişiler tarafından farklı fetvalar verilmesini engellemek ve potansiyel müşteriler nezdinde sistemin meşruiyeti ile ilgili ciddi şüpheleri ortadan kaldırmak için Diyanet İşleri Başkanlığı’nın hem katılım bankalarıyla ilgili hem de diğer alanlarda uygulanan katılım finans ürünleri ile ilgili yorumları değerlendirmesi bakımından Diyanet İşleri Başkanlığı’na bağlı İslami finansla ilgili bir Merkezi Danışma ve Fetva Kurulu oluşturulmalıdır. Bu kurul da verilen fetvalarla ilgili yorumlarını resmî web sitesinde açıklamalı ve potansiyel katılım bankacılığı müşterilerinin de bu açıklamalara ulaşması sağlanmalıdır. Mali yönden de BDDK’nın yaptığı genel mali denetimin yanında ayrıca İslami açıdan da katılım bankalarının denetlenmesi gerekmektedir. Ayrıca, katılım finans kurumlarının sadece İslam hukukuna uygunluğuna bakılmamalı, bununla birlikte katma değeri yüksek ürünler sunulması da gerekmektedir.

Katılım bankalarının dış denetiminin sadece bankanın mali bilançolarının profesyonellerce kabul edilmiş finansal raporlama standartlarına uygunluğu şeklinde değil; ayrıca bankanın ilan ettiği kâr

veya zararın, bankanın gerçek durumunu yansıtıp yansıtmadığı ve elde edilen kâr veya zarar durumlarının da İslam hukuku hükümlerini ihlal edip etmediğinin de denetlenmesi gerekmektedir.

Katılım finansın Türkiye’de karşılaştığı sorunlardan bir diğeri de nitelikli insan kaynağı ve bilgi eksikliğidir. Sistemi, gerek İslam hukuku gerekse finansal açıdan değerlendirebilecek çok az akademisyen bulunmaktadır. Katılım bankalarının gelişimi, finansal kurumsallaşma ve ürünlerin yanı sıra, bu konudaki akademik eğitim ve bilgi düzeyi ile bilinç ve farkındalığın da artırılmasıyla doğrudan ilişkilidir. Sektördeki insan kaynağının geliştirilmesi için işin özü, temel kuralları, yeni finansman modellerinin oluşturulmasına yön verecek; bankacılık, sermaye piyasaları ve İslami sigortacılık faaliyetlerini de içine alan derslerin yer aldığı lisans programlarının başta devlet üniversiteleri olmak üzere hızlı bir şekilde başlaması ve yaygınlaştırılması gerekmektedir, Bağış (2019) ve Bağış vd. (2019).

Dünyadaki İslami finans alanında eğitim veren üniversitelerin akademik personeli, faizsiz bankacılık esaslarına göre faaliyette bulunan bankaların yöneticileri ve düzenleyici denetleyici kurumların temsilcilerini buluşturan organizasyonlarla İslami finansal mühendislik çalışmalarının da yürütülmesi gerekmektedir. Bu organizasyonu sağlama görevi katılım bankalarına ve Türkiye Katılım Bankaları Birliği’ne (TKBB) düşmektedir.

TKBB’nin 2017 yılında İslami Finans Kurumları Muhasebe ve Denetim Teşkilatı (AAOIFI) ile yaptığı anlaşma çerçevesinde AAOIFI standartlarının da Türkçeye çevrilmesine karar verilmiştir. Bu standartlarının tüm katılım bankalarına uygulanacak şekilde mevzuatta değişiklik yapılarak özgün ve ortak bir muhasebe kayıtlarının oluşturulması da gerekmektedir.

Katılım bankalarına tasarruflarını değerlendirmek amacıyla mevduat yatıran müşterinin, bu bankaların oluşturduğu katılım havuzunda toplanan finansmanın hangi vade ve kâr payı ile kaç kişiye kullanıldığı, bu faaliyet sonucunda ne kadar kâr/zarar elde edildiğini ve bu kâr/zarardan kendi payına düşen miktarın ne olduğunu ortaya koyabilecek şeffaf bir yapının da ortaya konulması gerekmektedir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Son yıllarda, özellikle de 2008 Küresel Finansal Krizi sonrasında, küresel piyasalarda meydana gelen krizler ve buna bağlı olarak yaşanan daralmalar; başta bankalar olmak üzere piyasadaki tüm aktörleri sistemdeki mevcut ürünlere alternatif olabilecek yeni ürünler aramaya yöneltmiştir. Bu bağlamda, daha güvenli ve riski en aza indirgeyebilen yeni ürünlere olan ihtiyaç ortaya çıkmaya başlamıştır. Farklı finansman enstrümanları, özellikle de kalkınmanın finansmanında yeni fikirlere ciddi ihtiyaç olduğu açıktır, Bağış (2019) ve Bağış vd. (2019). Bu arada, yaşanan gelişmelere paralel olarak, piyasada aslında hep var olan fakat dini hassasiyetlerinden dolayı çok fazla aktif rol oynayamayan muhafazakâr kesimin fonlarının değerlendirilmesi ihtiyacı da benimsenmeye başlanmıştır.

Ancak Türkiye’deki katılım bankalarının ilk faaliyete başladığı tarihten itibaren 40 yılı aşkın bir süre geçtiği halde; bankacılık sektöründen bu finansal kurumların aldığı pay henüz istenilen seviyeye gelebilmiş değildir. Bu çalışma, daha önce yapılmış olan çalışmalardan farklı olarak; bu düşük pazar payının ve mevcut sorunların sebeplerine odaklanılmaktadır. Yukarıda sıralanan literatür çalışmalarından farklı olarak, bu çalışmada temel hedef olarak, belli bir evrene ilişkin genelleme yapmak değil, bu konuyu ayrıntılarıyla inceleyerek; Türkiye’deki İslami finans sisteminin büyük bir bölümünü elinde bulunduran katılım bankalarının durumunu değerlendirmek, gelişimini engelleyen sorunları tespit etmek ve bu sorunların çözümüne katkı sağlayacak önerileri ortaya koymak amaçlanmaktadır.

Bu sorunlara çözüm olarak da katılım bankalarının faaliyetlerini düzenleyen müstakil bir kanunun hazırlanması, İslami Finans Kurumları Muhasebe ve Denetim Teşkilatı (AAOIFI) standartları çerçevesinde özgün ve ortak muhasebe kayıtlarının oluşturulması, merkezi bir danışma ve fetva kurulunun oluşturulması, üniversitelerde İslami finans eğitimi veren daha kapsamlı bölümlerin

açılması, akademi dünyasıyla katılım finans sisteminin uygulayıcılarını bir araya getiren ortak akıl çalışmalarının yapılması, finansal mühendislik faaliyetlerinin artırılması önerileri öne çıkmaktadır.

Çalışmada çıkan sonuçlar incelendiğinde, İslami finansman ürünleri konusunda atılması gereken en önemli adımlardan biri olarak, diğer piyasalarda olduğu gibi, düzenleyici ve denetleyici rol oynayabilecek özel kurumların teşekkülünü sağlamak ortaya çıkmaktadır. Bu durum, hem yapılacak işlemlerin şeffaflığı ve geçerliliği anlamında bir kontrol mekanizması olacak hem de dini hassasiyetler gözetilerek İslami anlamda uygun olmayan durumlar bertaraf edilebilecektir. Bununla birlikte nasıl ki dünya piyasalarında ve ülkemiz hisse senetleri piyasasında performansı ölçülebilen endeksler mevcut, aynen bu şekilde İslami finans ürünlerinden olan sukuk ve benzeri ürünlerin performansının da ölçülebildiği yeni endeksler oluşturulması sağlanmalıdır.

Bu itibarla, katılım bankalarının yasal alt yapısının geliştirilerek devlet desteğiyle teşvik edilmesi ve söz konusu teşviklerin iyi şekilde pazarlanarak potansiyel yatırımcıların katılım finans pazarına dahil edilmesiyle, Türkiye özellikle körfez yatırımcıları açısından cazip bir İslami finans pazarı haline gelebilir.

KAYNAKLAR

- Abdullayev, E. (2015). Bir finansman modeli olarak mudarabe'nin faizsiz bankacılıkta etkin şekilde kullanılması sürecinde sivil toplum örgütlerinin aktif rol üstlenmesi. *International Congresson Islamic Economics And Finance*, 4, 189-200.
- Akten Çürük, S. (2013). İslami finansın Türkiye'deki gelişimi, mevcut sorunlar ve çözüm önerileri. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Konya.
- Aktepe, İshak E. (2010). *İslam hukuku çerçevesinde finansman ve bankacılık*. İstanbul: Erkam Matbaası.
- Aktepe, İshak E. (2012). *Sorularla katılım bankacılığı*. İstanbul: TKKB Yayınları.
- Atar, A. (2017). Başlangıcından günümüze dünyada ve türkiye'de islami bankacılığın genel durumu. *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, 26(4), 1029-1062.
- Bafra, E. (2016). *İslami bankacılıkta sukuk (kira sertifikaları) ve uygulaması*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Bağış, B. (2019). Yeni dönemin finansman araçları, SETA Analiz, *September 2019, No 294*. ISBN: 978-605-7544-82-7.
- Bağış, B., Kaya, Ş. ve Böçkün, B. (2019). Yerel kalkınmanın finansmanında alternatif bir model olarak islam iktisadi ve finansı. 5th International Regional Development Conference Proceedings Book, pp. 536-563.
- Bayındır, S. (2005). *İslam hukuku penceresinden faizsiz bankacılık*. İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Bayındır, S. (2015) *Fikhi ve islami açıdan islami finans (Para ve sermaye piyasaları 2*. İstanbul: Süleymaniye Vakfı Yayınları.
- Chapra, Muhammad U. (2014). *İslam iktisadında ahlak ve adalet*. Çev.Mehmet Saraç, İstanbul, İsifam Yayınları.
- Erkuş, H., Çenberlitaş, İ. (2015). İslami finans araçlarından olan sukuk'ların muhasebeleştirilmesi., *International Congresson Islamic Economics And Finance*, 3.Cilt, 1-16.
- Gedikli, A. ve Erdoğan, S. (2016). *Katılım bankacılığı: Türkiye ve Dünya uygulaması*, Ed. Ayfer Gedikli, Seyfettin Erdoğan ve Durmuş Çağrı Yıldırım, İslam Ekonomisi ve Finansı. İstanbul: Umuttepe Yayınları. s.195-247.
- İktisad (2019). <http://www.iktisad.org.tr/katilim-bankaciliginin-ruhuna-el-fatiha-mi/> (Erişim Tarihi 20.06.2019).
- Kaya, F. (Ed.) (2017). *Katılım bankacılığı*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Kelleroğlu, F. (2017). Katılım bankacılığı alanında yaşanan küresel gelişmeler. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 7(2), s.157-172.
- Özsoy, İ. (2011). *Türkiye'de katılım bankacılığı*. Türkiye Katılım Bankaları Birliği, İstanbul.
- Tabakoğlu, A. (2016). *İslam iktisadına giriş*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Tekbaş, M. Ş. (2013). İslami finans kavramı, ürünler, dünyada ve Türkiye'de gelişimi ve geleceği. Sermaye Piyasaları Araştırma ve Uygulama Merkezi, Araştırma Notları, İstanbul.

- TKBB (2019). Türkiye KATILIM BANKALARI BIRLIĞI: <http://www.tkbb.org.tr>. (Erişim Tarihi 20.06.2019).
- Türkan, Y. (2019). *33 soruda İslami finans ve bankacılık*. Ankara: İmaj Yayınevi.
- Yanpar, A. (2014). *İslami finans ilkeler, araçlar ve kurumlar*. İstanbul: Scala Yayınları.
- Yazıcı, S. (2017). *İslam iktisadı ve finansı*. Ed. Hakan Sarıbaş. Zonguldak: Bülent Ecevit Üniversitesi Yayınları.
- Yüksel, S. (2016). *Katılım bankacılığı: Türkiye ve Dünya uygulaması*. Ed. Ayfer Gedikli, Seyfettin Erdoğan ve Durmuş Çağrı Yıldırım, İslam Ekonomisi Ve Finansı, Umuttepe Yayınları. İstanbul, s.175-193.

Extended Abstract

Participation banks are expected to play a significant role in the world and Turkish economy, as well as the diversity and stability of the corresponding financial markets. In Turkey, although there are currently six active participation banks as of 2019, Halk Participation Bank has also received permission to operate and is currently in the foundation stage. With the establishment of this new public participation bank, four will be in the form of public and three in the form of private equity initiatives. The fact that the number of banks established with state support is high also indicates that the current government gives a significant importance to the issue of participation banking. Meanwhile, development of participation finance in Turkey, of course, depends on several other factors. The main problems spotted as a result of the evaluations made as part of the interviews with academics, participation bank managers and customers in Istanbul and Bingöl provinces are listed under seven headings. A number of suggestions are presented as a solution to the issues brought up. The aim of this study is to identify the problems affecting the development of participation banking in Turkey, in particular, and to provide to the point solutions for the financial system to eliminate the negative effects related to these problems. Face-to-face interview technique, one of the qualitative research methods, is used in this study. Numerous meetings have been held with the participation bank executives, academics and participation banking customers. The first part of the study deals with overall historical development of the participation banking, and provides information regarding the initial applications in the world and Turkey. In the second part, the participation banking financing methods that are commonly used are explained. The third chapter discusses development of the participation banks in Turkey. In the following chapter, the existing problems identified in the participation banking sector in Turkey are brought up. Finally, in the fifth part, various alternative solutions are proposed. The resulting issues considered as a major problem in the banks, as an outcome of the face-to-face interviews conducted between September 2018 - April 2019 with the participation bank executives, academics and customers in Bingöl and Istanbul Provinces, are pointed out here. The aim is to evaluate the situation of participation banks that hold a large portion of the Islamic financial system, to identify problems affecting their development and to provide suggestions towards solution of these problems. In the light of the data obtained as a result of these interviews and the literature review; similar structure with the conventional banking system, inadequate number of branches and personnel, the legitimacy discussions, lack of variety of products and human resources are just a few problems to be listed. As alternative solution frameworks, preparation of a separate law regulating the activities of participation banks, creation of original and common accounting records within the framework of AAOIFI (the Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions) standards, creation of a central advisory and fatwa board, opening of more comprehensive departments providing Islamic finance education in universities, bringing together the academia and the practitioners of the participation finance system, common mind studies and increasing financial engineering activities has emerged. The most important step to be taken in the context of the Islamic finance products is to establish a private institution that can play a regulatory and supervisory role just as in the other similar markets. This will both be a control mechanism in terms of transparency and validity of the transactions to be performed, and in case of religious sensitivities, inappropriate situations in the Islamic sense can be eliminated. As a result of the most recent Global Financial Crises occurring all over the world markets, all actors in the market, especially the banks, are in search for new products that may be alternative to the existing products in the system. In this context, the need for new products that are safer and those that can minimize risks has begun to emerge. In the

meantime, in parallel with these developments, the need to utilize the funds of the Muslim segment, which is always present in the market but does not play an active role in the development processes due to the religious sensitivities, has also been adopted. However, even after a period of over 40 years starting from the date of the first activities of participation banks in Turkey, total share of the participation banks in the banking sector has not yet been able to come to the desired levels. Analysis outputs reveal that the most important step to be taken regarding Islamic financing products is the establishment of private institutions that can play a regulatory and supervisory role just as in the other similar markets. This will function as a control mechanism in terms of transparency and validity of the transactions to be carried out, and the situations that are not religiously suitable can also be eliminated. Just as those indices that measure performances of the various sectors both in the world markets and in our country's stock market, new indices demonstrating performance of sukuk and other similar Islamic (or Islamic finance) products should also be created. In this regard, by developing the legal infrastructure, providing solutions to all the major issues brought up here, better incorporating the participation banking into the financial markets and marketing of this sector in the best way; potential new investors (such as the Gulf investors or conservative local investors) should be encouraged, share of these banks should be increased, participation banks should be further supported by the governments. That way, Turkey could become a new and attractive Islamic finance center.

